

ВІДГУК

рецензента, доктора наук з державного управління, професора

Маматової Тетяни Валеріївни на дисертаційну роботу

Згерського Романа Анатолійовича на тему: «Вдосконалення процесу керування професійними ризиками на основі врахування психофізіологічних та психосоціальних чинників», яка представлена на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 26 – цивільна безпека
за спеціальністю 263 – цивільна безпека

Відгук складено на основі вивчення дисертаційної роботи, опублікованих здобувачем результатів дисертаційного дослідження та матеріалів, які містять підтвердження щодо практичного впровадження результатів дослідження.

1. Обґрунтування актуальності теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, темами

Трансформація економічного середовища, зумовлена ескалацією техногенних загроз та специфікою функціонування суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, виводить питання безпеки праці з площини суто регулятивних норм у статус критичного стратегічного пріоритету. Системна криза в управлінні охороною праці, що підтверджується показниками травматизму, вимагає радикального перегляду традиційних методів управління. Нагальною є інтеграція інноваційних підходів, орієнтованих на антропоцентричний підхід, де людський фактор розглядається як ключова детермінанта безпеки.

В умовах численних викликів воєнного часу, зокрема, перебування людей в перманентному стресовому стані та ситуаціях, що характеризуються надкритичним рівнем невизначеності, аспекти забезпечення безпеки на виробництві набувають додаткової ваги. Автор дисертації розширює науковий дискурс, доповнюючи техніко-технологічний аналіз глибинним вивченням соціально-психологічних аспектів. Можна також погодитися з автором, що «причиною помилкових дій, аварій, катастроф і випадків загибелі або серйозних травм фахівців у низці випадків є недостатній рівень розвитку здатності діяти в умовах ризику» (с. 22). Крізь призму формування нової організаційної культури безпеки, де центральною у системі цінностей є довіра здобувач обґрунтовує важливість проактивного системного керування професійними ризиками на основі врахування психофізіологічних та психосоціальних чинників.

Про актуальність дослідження також свідчить те, що воно виконане відповідно до тематичних планів науково-дослідних робіт Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», зокрема: «Розробка процесу керування ризиками шляхом удосконалення засобів індивідуального захисту та моніторингу стану безпеки техногенних об'єктів» (Державний реєстраційний номер: 0125U002025), де автором проаналізовано вплив психофізіологічних чинників на професійний ризик.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Здобувач належним чином обґрунтував актуальність обраної теми, коректно визначив об'єкт та предмет дослідження, сформулював мету та визначив основні завдання дослідження, а сама дисертаційна робота носить комплексний характер, має достатнє теоретичне та методологічне підґрунтя. Вірогідність результатів і висновків дослідження забезпечуються відповідністю використаних автором методів дослідження його меті та завданням, а також якісним аналізом наукових джерел.

Автором дисертації належним чином обрані методи дослідження, використано достовірні вихідні дані, які отримані як з теоретичних джерел, так і за результатами ретельно спланованих та проведених експериментальних досліджень на реальних підприємствах.

Наукові результати дисертаційного дослідження всебічно обґрунтовані, є достовірними, мають наукову новизну. Зокрема, автором запропоновано новий методологічний підхід до процесу керування індивідуальними професійними ризиками працівників шляхом визначення можливих комбінацій значних ризиків, обумовлених психофізіологічними та психосоціальними чинниками. Крім того, ним вдосконалено методичний підхід до оцінки впливу психофізіологічних та психосоціальних чинників на індивідуальний професійний ризик працівників шляхом визначення пріоритетності чинників та врахування можливих комбінацій значних ризиків, який базується на розробленому реєстрі небезпечних психофізіологічних та психосоціальних чинників, що здатні чинити суттєвий вплив на індивідуальний професійний ризик працівників, що визначаються у відповідності до розроблених сценаріїв розвитку стресу при виникненні конфліктних ситуацій на виробництві між керівником і працівником, а також розвитку конфліктних ситуацій між працівником і керівником з врахуванням причинно-наслідкових зв'язків розвитку конфлікту.

3. Оцінка змісту роботи та повноти викладу результатів дисертації в опублікованих працях

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, списків використаної літератури до розділів, висновків, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 169 сторінок, 29 таблиць, 28 рисунків, 3 додатки, використано 126 літературних джерел.

Зміст дисертації свідчить про обізнаність здобувача зі станом і напрямом розвитку сучасної наукової думки у сфері цивільної безпеки, а також із ситуацією, що склалася в її практичній площині.

У вступі автором обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, чітко сформульовано мету та завдання дослідження. Визначено об'єкт і предмет, розкрито методологічні підходи, що лягли в основу роботи, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів. Також наведено відомості про апробацію результатів та загальну структуру дисертації. Вступ забезпечує всебічне розуміння контексту та цілей дослідження.

У першому розділі автором проаналізовано статистику нещасних випадків у нафтогазовій галузі України. Автор доводить, що попри загальну тенденцію до зниження кількості травм, рівень тяжкості наслідків залишається високим, що свідчить про неефективність традиційних методів управління. Автор детально розглядає поняття культури безпеки як сукупності індивідуальних і групових цінностей та поведінкових моделей. Визначено, що саме низький рівень культури безпеки є головною перешкодою для зниження травматизму. Проаналізовано нові виклики для безпеки праці, пов'язані з війною, постійним стресом працівників, загрозою терористичних актів та зміною соціально-економічних умов функціонування підприємств. На основі критичного аналізу автор доводить необхідність розробки нових методик оцінки ризиків, які б враховували не лише технічні аспекти, а й психосоціальне середовище в колективі.

У другому розділі автор удосконалив класичний алгоритм ідентифікації небезпек, додавши до нього блоки аналізу психофізіологічного стану працівників (зокрема, рівень стресу, втоми та концентрації уваги) та психосоціальних факторів (атмосфера в колективі, стиль керівництва). Також обґрунтовано залежність між станом виробничого середовища та психоемоційною стійкістю персоналу. Встановлено, що ігнорування соціальних аспектів управління призводить до зростання ймовірності помилкових дій навіть при високому рівні технічного оснащення. Розроблені специфічні критерії оцінки ризиків, що враховують кумулятивний вплив зовнішніх воєнних загроз (тривожність, порушення сну через обстріли) на безпеку виконання професійних обов'язків на об'єктах критичної інфраструктури. Рекомендовано використовувати «випереджальні» показники для моніторингу безпеки. Замість того, щоб аналізувати нещасні випадки, що вже сталися (реактивний підхід), автор пропонує оцінювати динаміку зміни культури безпеки та емоційного фону в групах ризику.

У третьому розділі автором сформовано трирівневу структуру мінімізації професійних ризиків до якої відносяться профілактичні та проактивні заходи: спрямовані на створення здорової корпоративної культури та зміцнення довіри; заходи зі зниження тяжкості: впровадження алгоритмів швидкого реагування та індивідуального психологічного захисту, а також реактивні заходи, щодо аналізу допущених помилок для запобігання їх повторенню в майбутньому. Автор доводить, що перехід до ризик-

орієнтованого управління з урахуванням психофізіології дозволяє суттєво зменшити ймовірність помилкових дій людини, що є основною причиною травматизму в галузі. За допомогою кореляційного аналізу доведено прямий взаємозв'язок між станом психосоціального клімату та кількістю порушень вимог безпеки. Обґрунтовано, що атмосфера довіри між керівництвом та персоналом є визначальним фактором зниження аварійності.

За результатами виконання завдань дисертаційного дослідження автором дисертації опубліковано 10 наукових праць, із них: 1 стаття у міжнародних журналах з високим індексом цитування; 5 – у наукових фахових виданнях України; 4 – у матеріалах науково-практичних конференцій.

4. Значення роботи для науки, практики та суспільства

Значення роботи для науки, практики та суспільства полягає у тому, що подана на рецензування дисертація суттєво доповнює теоретичну базу цивільної безпеки, зокрема у сфері охорони праці та управління ризиками, що базується на в удосконаленій моделі керування психосоціальними ризиками з урахуванням впливу на появу небезпечної події комбінації восьми груп психосоціальних небезпечних чинників, що дозволило запропонувати процес керування психосоціальними ризиками з десяти кроків, які включають дослідження психосоціального середовища робочого місця з врахуванням розробленого реєстру небезпечних психосоціальних чинників, розробки опитувальника щодо небезпечних психосоціальних чинників, проведення анкетування працівників щодо переживання стресу внаслідок впливу небезпечних психосоціальних чинників на робочому місці та визначення його частоти, інтенсивності та тривалості впливу, оцінювання рівня психосоціального ризику з врахуванням можливих комбінацій небезпечних чинників, визначення заходів контролю за загальним психосоціальним ризиком, обґрунтування запобіжних заходів щодо усунення психосоціального ризику, документування прийнятних рівнів ризику згідно з формою карти психосоціальних ризиків на робочому місці, затвердження реєстру психосоціальних ризиків, розробки плану контролю, усунення і зниження ризиків із зазначенням відповідних строків виконання, затвердження процедури перегляду ризиків

Практичне значення дисертаційної роботи має безпосередній вплив на підвищення рівня безпеки праці на підприємствах різних галузей завдяки розробленому методологічному підходу до процесу керування індивідуальними професійними ризиками працівників шляхом визначення можливих комбінацій психофізіологічних та психосоціальних небезпечних чинників. Автором наведено рекомендації для практичної реалізації процесу керування ризиками та щодо зниження психосоціального впливу виробничого середовища. Пропоновані науково-практичні рекомендації та методики

можуть бути негайно впроваджені, забезпечуючи реальні поліпшення через зменшення рівня переживання стресу працівниками.

Значення дисертації для суспільства полягає у її прямому впливі на якість життя та безпеку праці в галузях з великою зайнятістю. Зменшення виробничого травматизму та професійних захворювань, яке є кінцевою метою впровадження результатів дослідження, несе значні соціальні та економічні вигоди. Знижуються витрати на лікування, реабілітацію, виплату компенсацій, а також зберігається людський капітал. Підвищення культури безпеки сприяє формуванню більш відповідального та усвідомленого ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих не лише на робочому місці, а й у повсякденному житті. В умовах воєнного стану, коли ризики значно зростають, дисертація надає критично важливі рішення для адаптації систем безпеки до нових реалій, що сприяє збереженню життя та здоров'я працівників, які є опорою економіки та обороноздатності країни. Таким чином, дисертаційна робота Р. А. Згерського робить суттєвий внесок у розвиток цивільної безпеки, забезпечуючи інструменти для створення більш безпечного та стійкого суспільства.

5. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Грунтовне вивчення змісту дисертаційної роботи та публікацій автора, а також представлених результатів перевірки роботи на текстові запозичення, дозволяє визнати, що порушень академічної доброчесності не встановлено. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту та оформлення дисертації

Оцінюючи в цілому позитивно подане до захисту дисертаційне дослідження, слід вказати на окремі дискусійні положення дисертації та висловити такі зауваження і пропозиції:

1. У пп. 1.2 роботи автором виокремлено десять основних задач системи управління охороною праці, які можуть бути використані в якості критеріїв під час аналізування результативності існуючої системи управління охороною праці на підприємстві. Роботу б підсилили результати аналізування за цими критеріями для підприємств різних галузей економіки в Україні та країнах Європи.

2. Можна погодитися із висновком автора щодо недоліків нормативного забезпечення та недостатньої ефективності системи державного управління у сфері охорони праці в Україні (пп. 1.3). Водночас, подані автором на рис. 1.6 та у табл. 1.4 (с. 43) узагальнення у потребують пояснення під час захисту із вказуванням відповідних джерел даних.

4. З огляду на наявні у науковій літературі описи підходів до виявлення впливів стресу на розвиток професійних захворювань і виробничого травматизму, на наш погляд, автору варто було стисло описати у висновках до розділу 2 та подати до захисту як елемент наукової новизни «удосконалено» модель причинно-наслідкового ланцюгу «стрес-небезпечні чинники стресу (стресори) – реакція на стрес – наслідки від реакції на стрес», яку представлено у пп. 2.4 на рис. 2.4.

5. У пп. 3.2 під час вирішення наукового завдання щодо вдосконалення процесу керування психосоціальними ризиками за рахунок визначення можливих комбінацій значних ризиків автором було запропоновано удосконалену модель керування психосоціальними ризиками стресу (рис. 3.2., с. 114). Опис цієї моделі також необхідно було представити у вступі як елемент наукової новизни «удосконалено».

6. Безумовною позитивною стороною роботи є те, що під час дослідження автором використано настанови міжнародних стандартів ISO серії 45000. Акцентуючи на цьому, маємо відзначити, що реалізація вимог цієї групи стандартів має більшу результативність, якщо в організації системно поєднуються або інтегруються на основі ISO 9001 вимоги комплексу стандартів, зокрема: ISO 22301 (настанови щодо забезпечення безпеки та стійкості через упровадження систем управління безперервністю діяльності); ISO 22316 та ISO 22336 (забезпечення організаційної резильєнтності); ISO 26000 (соціальна відповідальність); ISO серії 31000 (комплекс стандартів з управління ризиками).

7. У частині зауважень щодо оформлення маємо вказати на те, що у тексті рукопису містяться окремі стилістичні і друкарські огріхи, не для всіх таблиць і рисунків вказано джерело чи внесок автора (наприклад, «розроблено/складено/адаптовано автором на основі вказаних джерел»).

Зазначені дискусійні положення й зауваження не зменшують високу оцінку наукового рівня та загальне позитивне враження від дисертаційної роботи, окреслюючи можливі вектори для подальших поглиблених досліджень у цій важливій галузі.

7. Загальний висновок про відповідність роботи встановленим вимогам

Характеризуючи представлену на рецензування роботу, маємо відзначити, що основні наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані автором дисертації, відповідають вимогам до такого виду досліджень. Вивчення тексту роботи і публікацій автора надають підстави для висновку, що дисертаційна робота Згерського Романа Анатолійовича на тему: «Вдосконалення процесу керування професійними ризиками на основі врахування психофізіологічних та психосоціальних чинників» є самостійним,

завершеним науковим дослідженням, основні положення є науково обґрунтованими, достовірними та мають значну теоретичну й практичну цінність. Отримані в ході досліджень наукові результати є новими та оригінальними.

За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованості, наукової та практичної цінності здобутих результатів дисертація Згерського Р. А. відповідає галузі знань 26 – цивільна безпека та спеціальності 263 – цивільна безпека, вимогам нової редакції «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів» (зі змінами) та вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами).

За вирішення актуального науково-технічного завдання з обґрунтування заходів спрямованих на вдосконалення систем управління охороною праці шляхом встановлення впливу психофізіологічних і психосоціальних чинників на ризик небезпечних подій, та розроблення заходів, спрямованих на вдосконалення систем управління охороною праці з врахуванням впливу психофізіологічних і психосоціальних чинників, Згерський Роман Анатолійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 26 – цивільна безпека, за спеціальністю 263 – цивільна безпека.

Рецензент,
професор кафедри державного
управління і місцевого самоврядування
НТУ «Дніпровська політехніка»
д.держ.упр., професор

_____ Тетяна МАМАТОВА